

YU ISSN 0354-6721

ТЕМИШВАРСКИ ЗБОРНИК
THE TIMIȘOARA REVIEW
CULEGERE DE STUDII – TIMIȘOARA

13

Главни и одговорни уредник / Editor in-Chief /
Redactor șef și responsabil
Стеван Буџарски

Уредништво / Editorial Board / Redacția
*Академик Иван Алексејевич Чароџа (Белорусија), проф. др Ђорђе Бурић,
др Бранка Кулић, др Весна Марјановић, др Душан Ј. Појов, проф. др Миља Раган*

Главни уредници

др Божидар Ковачек (1991–2000), *др Миодраг Јовановић* (2000–2005),

др Душан Појов (2005–2012), *Стеван Буџарски* (2012–)

НОВИ САД
2021

Штампање овог Зборника омогућило је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

САДРЖАЈ
CUPRINS
CONTENTS

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ
ARTICOLE ŞI STUDII
ARTICLES AND TREATISES

Снежана Мишић, <i>Иван Алексић; свештеник, сликар, хроничар породице и српске уметности</i> [Ivan Aleksić; preot, pictor, cronicar al familiei şi al artei sârbe – Ivan Aleksić; A Priest, A Painter, the Chronicler of Family and of Serbian Art]	7
Наташа Марјановић, <i>Заоставштина Лазара Лере у Музиколошком институту САНУ – Грађа за историју српског црквеног појања, музичке културе и просвете</i> [Moştenirea lui Lazar Lera de la Institutul de Muzicologie al Academiei Sârbe de Ştiinţe şi Arte – Documente cu privire la istoria cântului bisericesc sârb, cultura şi educaţia muzicală – The Legacy of Lazar Lera in the Institute of Musicology of the Serbian Academy of Sciences and Arts – Historical Documents about the Traditional Serbian Church Chant, Musical Culture and Education]	21
Мирко Живковић, <i>Српски језик на Букурештанском универзитету</i> [Limba sârbă la Universitatea din Bucureşti – The Serbian Language at the University of Bucharest]	51
Душан Ј. Попов, <i>Срби из Румуније – доктори наука (I)</i> [Sârbi din România – Doctori în ştiinţe (I) – The Serbs in Romania – Doctors of Philosophy (I)] .	69
Јована Касаш, <i>Однос банатских Срба према Мађарима, Немцима и Јеврејима за време провизоријума</i> [Atitudinea sârbilor timişoreni faţă de maghiari, germani şi evrei în timpul provizoratului – The Attitude of the Serbs in Timişoara towards the Hungarians, Germans and Jews during the Provisorium] .	99
Исидора Г. Бјелаковић, <i>О морфолошкој сирুক্তури ћириличних докумената Националног архива у Сегедину (1711–1750)</i> [Structura morfologică a documentelor chirilice de la Arhivele Naţionale din Szeged (1711–1750) – The Morphological Structure of the Cyrillic Documents from the National Archive in Szeged (1711–1750)]	127

ПРИЛОЗИ И ГРАЂА
NOTE ŞI DOCUMENTE
CONTRIBUTION AND MATERIALS

Божидар Панић, <i>Прилози родослову њлемећке породице Текелија</i> [Contribuţii la genealogia familiei nobiliare Tekelija – Contributions to the Genealogy of the Noble Family Tekelija]	137
--	-----

Стеван Бугарски, <i>О једном њориву Срба из Липове средином XIX века</i> [Despre un demers al sârbilor din Lipova la mijlocul secolului XIX – About an Endeavour of the Serbs from Lipova at the Middle of the 19 th Century] . .	157
Арсеније Бугарски, <i>Један српски гроб у Букурештију</i> [Un mormânt sârbesc la Bucureşti – A Serbian Grave in Bucharest]	161
Дејан Попов, <i>Нова сазнања о њојању у Православној (српској) саборној цркви у Темишвару у њрвим деценијама XIX века</i> [Noi informații despre cântul bisericesc la Catedrala Ortodoxă (Sârbă) din Timișoara în primele decenii ale secolului XIX – New Information on Church Chanting at the Orthodox (Serbian) Cathedral in Timișoara in the First Decades of the 19 th Century] . .	165

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ
CRITICĂ ȘI RECENZII
CRITIQUES AND REVIEWS

Исидора Бјелаковић, <i>Драгоцена збирка најстаријих мајичних њројоко- кола у Темишвару</i> (Стеван Бугарски, <i>Први српски мајични њројоколи у Темишвару</i> , Темпус, Темишвар 2020, 411 стр.)	175
Душан Ј. Попов, <i>Стеван Бугарски, Издавачки њодоухвај Савеза Срба у Румунији 1994–2018.</i> , Савез Срба у Румунији, Темишвар 2020, 497 стр. . .	176
Светозар Марков, <i>Мирослав Росић, Варјаш – Каг њонесѡану речи</i> , Са- вез Срба у Румунији, Темишвар 2020, 400 стр.	178
Сарадници у овом броју Зборника – Colaboratorii din prezentul număr al perio- dicului – Collaborators in this issue of the Collection of Papers	181
Именски регистар – Indice de nume – Name Index	185
Географски регистар – Indice geografic – Geographic Index	194

Наџаца Марјановић¹

ЗАОСТАВШТИНА ЛАЗАРА ЛЕРЕ У МУЗИКОЛОШКОМ ИНСТИТУТУ САНУ – ГРАЂА ЗА ИСТОРИЈУ СРПСКОГ ЦРКВЕНОГ ПОЈАЊА, МУЗИЧКЕ КУЛТУРЕ И ПРОСВЕТЕ*

САЖЕТАК: У раду је делатност Лазара Лере, појца, мелографа и учитеља појања, представљена на основу прегледа заоставштине, сачуване у Музиколошком институту САНУ. Заоставштина садржи лична документа, нотне записе, документа о првим звучним снимцима српског појања, аналитичке белешке о појању и делове преписке. Сачувана грађа сведочи о етапама историјског развоја српског појања и о изузетној Лериној улози у очувању и неговању ове традиције, као и о његовом доприносу на пољу опште музичке културе, посебно у периоду између два светска рата.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: српско црквено појање, мелографски записи, теоријски списи, преписка, *Расадник српској православној црквеној ђојања*, Приватна појачка школа, Основна школа Краљ Петар II, Земун.

Лейа њесма блајојворно ујшче на душу, ојлемењује.
Лазар Лера

У низу угледних појаца, мелографа и учитеља заслужних за неговање српског црквеног појања у XX веку посебно место припада учитељу и појцу Лазару Лери (1885–1966). Овим текстом представљамо значајан део његове заоставштине, сачуван у Музиколошком институту САНУ.² Грађа садржи:

¹ natasamarjanovic4@gmail.com

^{**} Студија је резултат рада на истраживању у оквиру пројекта Музиколошког института САНУ, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. 200176).

² На основу сачуваног акта из 11. IV 1950. године сазнајемо да је Лазар Лера, на иницијативу оснивача и првог директора Музиколошког института Петра Коњовића, сачинио и Институту доставио списак својих мелографских записа српског појања, као и нотних издања са записима других мелографа која је поседовао (вид. прилог бр. 1). Следећи поуздан податак односи се на пријем грађе из Лерине заоставштине, крајем седамдесетих година. Димитрије Стефановић, тадашњи директор Института, сачинио је и потписао „Извештај комисије за откуп заоставштине Лазара Лере”. Упутио је захвалност Ђорђу Перићу, који је, будући да је познавао породицу Лерине супруге Миле, сарадницима Института скренуо пажњу на заоставштину. Рукопис није датиран. Уз сажети преглед садржаја грађе, констатовано је да је музички део заоставштине значајан за

1) лична документа (пасоше, службена документа, аутобиографију, приватну преписку), 2) рукописне нотне записе песама српског црквеног појања, 3) преписе композиција српских и страних аутора, 4) документа о *Расаднику српској љавославној црквеној љојања*, 5) белешке и аналитичке записе о српском појању, 6) преписку. Посебно значајан историјски извор представљају пионирски звучни снимци српског појања *Расадник српској љавославној црквеној љојања*, сачувани у дигитализованом облику у Фоноархиву Музиколошког института САНУ.³

На основу детаљног прегледа заоставштине, у овом раду осветлићемо питања која се односе на: 1) Лерин мелографски рад, 2) аналитички приступ, написе о појању, 3) педагошку делатност, 4) ангажман на припреми *Расадника српској љавославној црквеној љојања* и 5) круг Лериних ученика и сарадника.⁴ Богати фонд архивских докумената одсликава различите аспекте Лерине посвећености и предане делатности на пољу српског црквеног појања, али и активности његових савременика. Кроз фрагменте заоставштине просијавају питања о ширим културним и друштвеним приликама, стању у српској појачкој пракси предратног и међуратног периода, музичкој писмености, месту музике у државним школама, активностима певачких друштава и општој музичкој култури и просвети у Краљевини СХС/Југославији.

Наслеђе традиционалног српског појања и Лерин мелографски рад

Након првих искустава из ђачког хора и Црквеног певачког друштва у Чакову, Лера је знања и праксу у области српског црквеног појања стицао на самом извору неговања традиционалног српског, *карловачкој* појања – међу угледним појцима и учитељима, у Гимназији у Сремским Карловцима и Учитељској школи у Сомбору, установама које су у XIX и почетком XX века биле матице српске културе и просвете. Као ученик Карловачке гимназије учио је црквено појање слушајући у многим приликама карловачке богослове, али и учествујући у раду гимназијског хора, под управом Душана Котура. У *Аутобиографији*, Лера је истакао да су на репертоару хора биле хармонизације Тихомира Остојића и дела Дмитрија Бортњанског.⁵ Вероватно је у Гимназији, уз професора Котура, Лера стекао и музичку писменост и овладао

проучавање српског појања. Наредни детаљни увид у Лерине рукописе извршио је врсни појак Светозар Милуровић, ученик Ненада Барачког, познатији као Чика Цвеја (запис је датиран 5. фебруара 1979). Овом приликом такође захваљујемо господину Ђорђу Перићу на сећањима којима смо допунили информације о историјату грађе.

³ Овом приликом пажњу првенствено усмеравамо на нотну и осталу рукописну грађу из заоставштине. О *Расаднику српској љавославној црквеној љојања* вид.: Милица Андрејевић, „Звучни снимци српског православног црквеног појања”, *Свеске Мајице српске* 45 (2006): 76–87.

⁴ На подршци и драгоценим разговорима током припреме овог рада топло захваљујем проф. др Даницу Петровић и др Предрагу Ђоковићу.

⁵ Уп. Димитрије Стефановић, „Лазар Лера (1885–1966) – прилог историји музичке културе код Срба”, *Зборник Мајице српске за друштвене науке* 50 (1968): 163–165; Наташа Марјановић, „Душан Котур: портрет композитора, педагога и музичког писца. Преглед рукописне заоставштине”, *Зборник Мајице српске за сценске уметности и музику* 52 (2015): 185–198.

основним вештинама значајним за његову будућу диригентску активност. У сомборској Препарандији од 1902. до 1905. године био је ученик Радивоја Бикара (1873–1945), карловачког богослова, који је појање учио од врсног карловачког појца Герасима (Петровића).⁶

Из сомборског ђачког периода датирају и први Лерини мелографски записи, драгоцени за изучавање старијих пракси традиционалног српског, *карловачког* појања. Напеви које је у записима из 1903/4. године, у две збирке, забележио у сарадњи са школским другом Пером Зубаном јединствено су сведочанство о појачкој пракси негованој у Препарандији, али и на ширем простору тадашње Аустроугарске (поједини записи носе посебне ознаке локалне појачке праксе: „новосадско”, „сомборско”, „карловачко”). Из рукописа уочавамо да је ове записе Лера допуњавао појединим нотним белешкама и током каснијег периода, тридесетих и четрдесетих година.⁷

Као активан појца, посебно у периоду између два светска рата, Лера је мелографисао најчешће према сопственом појању, одабране песме и према казивању протојереја Михаила Поповића, протојереја Саве Теодоровића и др Милоша Ердџана, протођакона и професора Теолошког факултета у Београду.⁸ На својим појачким збиркама радио је током четири деценије. Према ранијим подацима, укупно је забележио око 2200 песама српског појања.⁹

Нотни записи који се данас налазе у рукописној заоставштини у Музикошкоком институту САНУ садрже највећи број песама Празничног појања, као и песме из Општег и Пригодног појања.¹⁰ Богати фонд нотних бележака чине песме на Литургији Св. Јована Златоустог, Литургији Св. Василија Великог и Литургији пређеосвећених дарова, са додацима за Архијерејску службу, као и песме из *Минеја*, *Триода* и *Пенићкосџара* (тропари, кондаци, ирмоси, величанија, сједални, причасни). Сачувани записи датирају од 1903. до 1940. године, а поједини носе и податке о месту мелографисања (Сомбор 1903; Вршник, Соча 1917; Врњачка Бања 1925; Врњци 1937).¹¹ Поред увида у сам нотни материјал – што остаје и као тема за будућа истраживања која ће несумњиво отворити мноштво нових питања – драгоцено је размотрити белешке у којима је Лера описивао свој мелографски поступак, наглашавао

⁶ Уп. Константин Т. Костић, *Из историје Училишних школа у Сомбору*, Нови Сад 1938, 134; Д. Стефановић, *нав. дело*.

⁷ Садржај двеју рукописних свезака представљен је у табелама у прилогу.

⁸ Д. Стефановић, *нав. дело*.

⁹ Постоје подаци да је тај обимни рукописни фонд откупио Архијерејски синод Српске православне цркве (уп. Д. Стефановић, *нав. дело*, 164). Међу рукописним белешкама сачуваним у заоставштини проналазимо неколико спискова који упућују на укупни садржај Лериних мелографских записа. Вид. прилоге бр. 1 и бр. 2. Уп. Заоставштина Ј. Лере, Архив МИ САНУ, без сигнатуре (у току је рад на обради и сигналирању архивских докумената из Лерине заоставштине).

¹⁰ Детаљан списак песама видети у табелама у прилогу.

¹¹ По пријему грађе у Музикошкоки институт САНУ, посебно је, према извештајима о грађи, запажена мала жута коверта са тридесет аустријских дописница, на којима је Лера написао празничне тропаре током боравка у опоравилишту на Вршнику код Соче (Словенија) између 27. X и 18. XI 1917. године. Међу записима су тропари следећих празника: Божић, Св. Василије, Обрезање, Богојављење, Св. Јован, Св. Сава, Архангел Михаило, Лазарева субота (гл. 1 и гл. 4), Крстовдан, Мала Госпојина, Ваведeње, Сретење, Спасовдан, Св. Георгије, Васкрс, Духови, Велика Госпојина, Преображење, Св. Параскева, Св. Димитрије, Св. Никола, као и васкршњи ипакој, кондак, стихира *Воскресеније њвоје* и *Да воскресней Бој*, кондаци на Духове и на Крстовдан.

иницијалну потребу за записивањем црквених мелодија и, посебно, дефинисао ставове о потреби да се бележењем сачувају мање уобичајене поетско-мелодијске варијанте напева српског појања. Своја размишљања делио је неретко и у преписци са кругом сарадника и сатрудника на овом пољу делатности.

Основна Лерина замисао било је „утврђивање” (нотно бележење на основу традиционалне појачке праксе) што већег броја песама српског појања – што је и нагласио у вези са својим записима минејског, триодског и пентикостарског *малој* појања. Према Лерином запажању, *мало* празнично појање се у пракси често певало произвољно; штавише, такво стање Лера је оценио као „неукусно”. Ипак, поред већег броја песама *малој* напева, особито је значајна његова посвећеност песмама *великој* појања. Мелизматични, развијени тип напева Лера је сматрао угроженим и посебно је настојао да, као појач и мелограф, пружи допринос у тој области.

Према Лерином естетском суду, ирмоси *великој* напева били су међу нашим најлепшим црквеним песамама. Изразио је чуђење што их Барачки није уврстио у своју збирку као бисере нашег појања.¹² Констатујући да се поменуте мелодије „скоро већ нигде не чују”, покушао је да их сачува од заборава „укројивши” их на текст Херувимске песме, која подразумева спорије, дуже извођење. Лерини записи Херувимских песама ирмоског напева, у сваком од осам гласова, остају јединствена сведочанства, занимљивост за проучавање старих појачких пракси, односно за вредновање ауторовог креативног мелографског учинка.

Лера наводи да је *великим* напевом забележио и *Досјојно јесѿ* у свих осам гласова, нагласивши да је за седми глас прерадио мелодију причасног *Хвалиѿе* седмог гласа. Међу рукописима развијеног, мелизматичног појања, издвајамо и запис песме из Литургије Св. Василија Великог и Литургије пређеосвећених дарова (*Ниње сили, Вкусѿије*), са карактеристичним припевима *Неанес*, који указују на везе са грчким појањем.¹³ Значајан број *великих* сједалних записао је као „утврђене” мелодије у Карловачкој богословији и у Препарандији у Сомбору, док је поједине сам испевао.¹⁴ Почетком пете деценије

¹² Ненад Барачки, *Нојѿни зборник црквеној појања ѿ карловачком начину*, Нови Сад 1923.

¹³ О *великом* појању вид.: Весна Пено, „О напеву у православном црквеном појању – прилог типологији црквених напева”, *Музиколоѿија* 3 (2003): 219–234; „Great Chant in Serbian tradition – on the examples of the melody *It is Truly Meet*”, *Зборник Маѿице срѿске за сцѿenske уметносѿи и музику* 40 (2009): 19–38; *Православно појање на Балкану на ѿпримеру ѿрчке и срѿске ѿрадиције – између Иѿѿока и Заѿага, еклисиолоѿије и идеолоѿије*, Музиколошки институт САНУ, Београд 2016, 123–128; Предраг Ђоковић, *Срѿско црквено појање – ѿеоријске основе и ѿракиѿична ѿримена*, магистарски рад, рукопис, Академија уметности у Новом Саду, 2010; Наташа Димић, *Аѿѿекѿи великој појања у конѿексту срѿске ѿправославне црквене музике*, докторска дисертација, рукопис, Факултет музичке уметности, Београд 2015; Nataša Marjanović, „Great chant in the liturgical practice of the Serbian Orthodox Church”, *Crossroads – Greece as an intercultural pole of musical thought and creativity*, <http://crossroads.mus.auth.gr/proceedings/p.> 569–579.

¹⁴ У заоставштини је сачувана мала нотна свеска са преписима *великих* сједалних према Лерином запису, са печатом и потписом Димитрија Стефановића Тадина. Према напомени у свешцици, поједине песме утврђене су раније у Карловачкој богословији, односно у Учитељској школи у Сомбору. Сједален Симеону Мироточивом пренет је из Мокрањчевог *Сѿѿраној ѿјенија*, док је остале песме утврдио писац Лаза К. Лера, учитељ у пензији. Преписивање које је Стефановић отпочео 24. I 1956, нажалост, није довршено, те свеска не садржи исти број сједалних који је поменут у почетној напомени.

XX века, Лера ће констатовати да је *велико* појање у декаденцији и да се *велики* сједални не чују чак ни на службама за највеће празнике.¹⁵

У заоставштини су, у рукописној и штампаној форми, сачуване и *Две њесме у часи Св. Сави* које је, према Лерином запису, за хор компоновао Петар Крстић.¹⁶ Као фрагмент из стихире „на Хвалите” самогласног напева VI гласа, песма *Рагујсја архијерејев добројо* (сачувана у заоставштини и као једноглас, у Лерином рукопису) као самостална целина не стоји у служби Св. Сави. Основна мелодија ове песме у Лерином запису искројена је према причасном стиху *Днес на Синајсџеј*, и то у V гласу, за разлику од записа Ненада Барачког и Стевана Мокрањца, у којима је иста песма забележена у III гласу. Друга песма, *Добродјејтељ дјеланијем*,¹⁷ представља текстуално аутентичан други сједален, али испеван по VI гласу тропарског напева.¹⁸ У богослужбеном контексту, обе песме могу имати функцију „самопроизвољних причасних” песама.¹⁹ Поменуте песме такође су карактеристични примери Лерине појачке и мелографске инвентивности, посебно одражене у специфичном одабиру песама и типова напева које је неговао у усменој појачкој пракси, те потом и бележењем сачувао. С обзиром на историјски значај и музичко-формалне специфичности – свакако и у ширем контексту разматрања мелографских записа из пера његових претходника и савременика, особито када је реч о записима *великој* појања, поменути Лерини рукописи несумњиво би могли постати и предмет даљих истраживања.

Аналитички приступ црквеним напевима, написи о појању

Практична појачка и мелографска Лерина активност нераскидиво су повезане са његовим аналитичким, теоријским приступом напевима српског

¹⁵ Писмо Лазара Лере некадањем епископу сумском Руске православне цркве Митрофану (Абрамову), Земун, 14. децембар 1940.

¹⁶ Повод за настанак хорских композиција Петра Крстића била је 700-годишњица светосавске прославе, а оба дела објављена су у: *Ћirilometodski vjesnik*, IX, Zagreb 1938, vanredan prilog 1, 2. Уп. Наташа Марјановић, „Композитор Петар Крстић и традиција српског црквеног појања”, у: *На мартинама музиколошкој канона: комјозијорска генерација Пејтра Сџојановића, Пејтра Крстића и Сџанислава Биничкој*, ур. Биљана Милановић, Музиколошко друштво Србије – Музиколошки институт САНУ, Београд 2019, 223–239.

¹⁷ Посебну занимљивост и позив на даље истраживање представља још једна композиција која је сачувана у Лериној заоставштини. Реч је о хармонизацији поменутог сједална Св. Сави, према истом Лерином запису, али из пера извесног Р. Н. Цемлинског (1935). Постоје подаци који говоре да су у последњој деценији XIX века познати композитор Александар фон Цемлински (Alexander von Zemlinsky) и Петар Крстић припадали кругу студената Роберта Фукса (Robert Fuchs) у Бечу (Цемлински од 1892, Крстић од 1896). Рашчитавање иницијала Р. Н. остаје тема за даља истраживања, посредно и за тумачење ширег одјека Лериног дела, односно феномена приступа иностраних композитора напевима српског појања.

¹⁸ На нетрадиционална својства мелодија указао је класични филолог, врсни познавалац православне химнографије и српског црквеног појања др Ненад Ристовић. Нав. према: Богдан Ђаковић, *Бојослужбени и умейнички елементи у српској црквеној хорској музици у њериоду између два светска рајна (1918–1941)*, Академија уметности – Матица српска, Нови Сад 2015.

¹⁹ О самопроизвољним причасним песмама у традицији српског појања вид.: Весна Пено, „Типиком непрописане причасне песме у новијој традицији српског црквеног појања”, *Музикологија* 4 (2004): 121–152.

појања. Несумњиво су на формирање личног Лериног појачког стила утицали не само примери из усмене, карловачке и сомборске, али и београдске појачке праксе, него и записи претходника које је помно проучавао. Међу Лериним преписима забележене су и поједине мелодије Корнелија Станковића (уз напомену да је казивач био Атанасије Поповић), преписи одабраних фраза појединих гласова и напева из Осмогласника, као и песме из Опела Стевана Мокрањца и Бранка Цвејића.

Као хонорарни службеник у Музиколошком институту САНУ после Другог светског рата (1952–1954), сачинио је препис *Осмогласника* из рукописа Корнелија Станковића, стекавши тиме драгоцени увид не само у карактеристике забележених напева српског појања већ и друге одлике црквенопојачке праксе из прве половине и средине XIX века (о овоме, на пример, сведоче број и редослед стихира на јутрењу, карактеристике тропара „на *Блажена*” на литургији и сл.). Детаљно је анализирао и мелографске записе Станковићевих следбеника Гаврила Бољарића и Николе Тајшановића, Тихомира Остојића, Стевана Мокрањца, Станка Морара, Јована Живковића, као и својих савременика Јована Козобарића, Ненада Барачког и Бранка Цвејића. Посебно је разматрао појачка решења учитеља Радивоја Бикара, чију је праксу најчешће упоређивао са Бољарићевом и Остојићевом, али и са записима Бранка Цвејића: изнео је мишљење да је Бикар, угледајући се на Бољарића, уносио у појање сувише „трила” [украса, прим. Н. М.], сматрајући да је „тим лепше што је китњастije” (наводи примере песама *Христос воскрес, Свејте тихиј*, а посебно напева *великој* појања); анализирајући одабране Цвејићеве записе (нпр. степена, *Слава. И ниње*) оценио је да је „Бољарићево и Бикарево боље”.

И у поступку „кројења” нових мелодија, тражећи најбоља решења за уобличење текстуално-мелодијских фраза у појединим песмама, детаљно је упоредно анализирао записе претходника и сумирао лична запажања о карактеристикама појединих мелодијских формула, односно специфичности гласова Осмогласника. Према фрагментима рукописних нотних бележака, уочљиво је да је поједине песме мелографисао и више пута, као и да је у поређењима вршио скраћења и прераде, према моделима већ „утврђених” записа. Посебно је упечатљив пример записа догматика *Цар небесниј*, гл. 8 *великој* напева, песме коју је Лера сматрао „круном нашег црквеног појања”. Уз објашњење да се она, због своје дужине, у пракси никада не отпева у целини, Лера тумачи свој поступак скраћења песме, при чему је у „кројењу” сужене верзије задржао све прописане одсеке, али је избегао сувишна мелодијска понављања. Значајан је и пример Стихире српским светитељима – у белешкама читамо да је стихиру коју је, уз измене текста, приредио протојереј Михајло Поповић, Лера прерадио према оригиналном тексту митрополита Јована Георгијевића: „од 167 тактова 64 такта су творевина М. Поповића, а 103 – Лазара Лере”.²⁰ Лера такође истиче да је у свом запису литургијске песме *Блајослови душе моја Госјода* код текста „и всја внутрењаја моја” одступио

²⁰ Верујемо да се и поменути записи *Стихире српским свејшћелјима* налазе, међу осталим Лериним рукописима, у фонду Архијерејског синода Српске православне цркве. Надамо се да ће нова истраживања омогућити и шире представљање целине ауторових нотних записа.

од Мокрањчевог решења, у жељи да избегне „нагли прелаз Мокрањчев из *йолувеликој* у мали напев”. Скраћивао је и мелодије Херувимских песама, задржавши у њима све прописане одсеке, али избегавајући сувишна понављања, са циљем да у литургијској пракси буду отпеване у целини (истакао је и сличне поступке Косте Манојловића у односу на Мокрањчеве записе). Ови поступци сведоче и о динамици богослужења, која директно условљава карактеристике извођачке појачке праксе.

У разноврсним белешкама, Лера је писао о типовима напева, карактеристичним мелодијским одсесима унутар појединачних напева, адекватном прилагођавању мелодијских одсека смислу химнографског текста итд. На различитим местима у својим нотним белешкама, за мелодије које одликује средње развијена мелизматика Лера је користио термин *йолувелики напев*. Ова одредница, као и остала Лерина промишљања, могла би, чини се, бити разматрана и као својеврсна допуна теоријским разматрањима типова напева српског Осмогласника.²¹

Велику пажњу Лера је посвећивао питањима акцентуације црквенословенских текстова, односно акценатским законитостима мелодијског тока појединачних гласова и напева. У напоменама је истакао да је цео Осмогласник обрадио „по карловачком начину, са својим личним опажањима акценатске природе”. Разматрајући проблем (не)прикладног наглашавања појединих, особито завршних слогова речи, анализирао је и упоређивао одабране записе песама које су сачинили Станковић, Мокрањцац и Остојић. Посебно је занимљиво да је издвојио „чаковски напев”, уз објашњење да се од напева из других крајева та мелодија делимично разликује управо по акцентима. Лера као примере наводи јектенију „чаковског напева”, као и песме *Блајословен їрјадїј, Видјехом. Да исїолњайсја. Уз белешку која упућује на Божићни кондак Дјева гнес „кикиндског”* напева не стоји додатна напомена.

Сегменти заоставштине указују и на Лерино бављење трилама, специфичним знаковима који су, забележени изнад химнографских текстова, појцима сугерисали кретање мелодије.²² Лера сведочи да су се старије генерације свештеника и учитеља служиле овим знацима, те да је исто било у Учитељској школи у Сомбору, у оквиру наставе Радивоја Бикара, наставника црквеног појања (1898–1906).

У рукопису „Знаци за бележење мелодија” Лера је забележио појединости о трилама, али и мноштво других драгоцених података, својих виђења о карактеристикама српског појања. Према одликама ових записа, рекло би се да су му служили и као припрема за предавања, могуће у оквиру учитељских, предавачких активности: у тезама су изложени подаци из историје српског по-

²¹ Уп: Ненад, Барачки, *Обрасци осмогласној њојања*, рукопис, Сомбор 1936, заоставштина Ненада Барачког, Музиколошки институт САНУ, НБ I/41; Бранко Цвејић, *Џибеник црквеној њојања и їравила*, рукопис, Народна библиотека Србије, РМ-32, Београд 1950. Вид. и: П. Ђоковић, *нав. дело*.

²² Сачувана је свеска са записима текстова из Осмогласника са уписаним акцентима и трилама, местимично и (мањим форматом забележеним) нотним записима изнад одабраних сегмената текста, као и неколико текстова песама Празничног појања (Тропар Покрову пресвете Богородице, Величаније кнезу Лазару). О трилама вид.: Предраг Миодраг, *Триле у српском црквеном њојању*, Висока школа – Академија Српске православне цркве за уметности и конзервацију – Православна епархија нишка, Београд – Ниш 2014; П. Ђоковић, *нав. дело*, 117.

јања, са освртом на актуелну појачку праксу; указано је на врсте и структуру богослужења и удео црквених песама у појединачним службама; у основи је представљена подела српског појања на *мали* и *велики* напев, као и подела на осам гласова, врсте напева (са особитим освртом на *йодобан*);²³ засебно „поглавље” рукописа посвећено је питањима *О ѿјању великој напева*, односно „посебног начина” појединачних црквених песама, кроз свих осам гласова. Лера и овде особито истиче значај „утврђеног” појања, које су, на основу зналачког појања угледних појединаца, забележили Станковић, Бољарић, Мокрањац, Остојић, Морар, Стратимировић, Козобарић, Живковић, Ластавица, Цвејић, Павловић, Лера (на посебном месту издвојени су Лерине *Сѣашије* и „Бикарево појање”). У заоставштини су сачувани и различити спискови црквених песама груписани према припадности Општем појању, Осмогласнику, Празничном појању, Псалмима, Тропарима (могуће својеврсни подсетници, приручници у вези са радом на снимању *Расадника*) и преписи химнографских текстова (издвојени су сједални и причастен Св. Сави, Св. кнезу Лазару, одломци *Блажених* и *Полијелеја* на јутрењу; текст Светосавске химне).²⁴

Занимљиви су, као шира слика Лериних интересовања – могуће такође значајни за његову педагошку делатност – и различити спискови нотних издања, са побројаним насловима српских једногласних појачких зборника (Барачки, Живковић, Ђорђевић, Остојић, Бољарић) и одабраних српских (Рандхартингер, Станковић, Мокрањац, Манојловић, Коњовић, Тајчевић, Травањ, Котур, Милојевић, Направник, Цвејић, Освалд), као и руских хорских издања (Љвов, Чајковски, *Обихог*). Издваја се и детаљан регистар духовних песама из нотног архива Панчевачког српског црквеног певачког друштва, док су се на посебном списку нашли одабрани наслови духовних композиција западне традиције (Бах, Хендл, Моцарт, Хајдн, Бетовен, Менделсон, Берлиоз, Дворжак, Брукнер, Барток, Широла).

Скица Лериног педагошког портрета

Фрагменти заоставштине посебно осветљавају појединости значајне за Лерину учитељску службу. Према сачуваној документацији, Лера је већ

²³ На посебном месту Лера бележи следећи списак подобних напева: 2. глас: Велики петак: на стиховње: *Јејда оѿ дрѣва.. Госѿоди во... Јејда во ѿробје ново; Ибо уѿверди... Јејда во ѿробје ѿлоѿски; Дому ѿвојему... Јејда сили зрѣху ѿја; На опелу: Пришдише ѿосѣдње ѿцелованије; 4. глас: Арх. Михаил, Арх. Стеван, Св. Сава, Св. Три Јерарха, Св. Георгије, Цар Константин и Јелена: стихире на *Госѿоди возвах*, образац *Јако добља*; 5. глас: Св. Никола: на стиховње; Ускрс: на Хвалите; *Да воскресней Боѿ*, итд; Васкрсни тропари, *Анѿелскиј собор*; 6. глас: Крстовдан, Св. Параскева, Благовести, на *Госѿоди возвах*, образац: *Совѣјѿ ѿревѣчнѿј*. О подобном напеву вид.: Патријарх Павле, „Поставачки фонд Митрополије београдско-карловачке, Београд 1998, 265–269; П. Ђоковић, *нав. дело*.*

²⁴ Текст Светосавске химне датиран је 1935. године:

І Ускликнимо с љубављу (...) Појше му, ѿјше / Песму и уѿројше.

ІІ *Здраво браћо с Бабуне / И босанских ѿра, / С Драве, Саве, Мораве / И Јагранскоѿ мора, / Банаш, Бачка, Горо фрушка / Здраво Исѿиро и Корушка / Да славимо славу / Свѣјоѿ оца Саву.*

ІІІ *Свеколики народ наш / Кличе са свих сѿрана / Од ѿланина аѿиѿјских / До на крај Балкана / Свѣјѿи Саво, славо сѿара / Чувај нашеѿ младоѿ Краља / Цвајѿ наших земаља / Пејѿра Госѿодара.*

1905. године, са положеним испитом зрелости у Учитељској школи у Сомбору, постављен за сталног учитеља у Карлову, а шест година касније у Чакову. Најдужи ангажман као учитељ имао је у Земуну, у Основној школи „Краљ Петар II”,²⁵ почев од 1919. до 1941. године.²⁶ Поред редовне учитељске дужности, у овој школи радио је са ученичким хором. Према оценама школских надзорника и изасланика Министарства просвете, био је предан, често похваљиван, узоран учитељ.²⁷

Из позивница и концертних програма сазнајемо основне појединости о наступима ђачког хора под управом диригента Лазара Лере, на концертима, светосавским приредбама и забавама током четврте деценије XX века, у Земуну и Београду. Издвајају се подаци о наступу на „Јадранском поселу” 24. маја 1938, које је организовао Месни одбор у Земуну, о концерту хорова основних школа из Београда и Земуна на Коларчевом народном универзитету, у организацији Учитељског друштва „Маринковић”, 5. јуна исте године, као и о Светосавској забави ученика Државне народне школе краља Петра II и краљевих Томислава и школе Дома слепих краља Александра I Ујединитеља и Државне народне помоћне школе у Земуну 1940. године. Основну школу „Краљ Петар II” представљао је хор под Лерином управом, уз клавиру пратњу оргуљаша Рудолфа Нидермајера.²⁸ Уз поменуте фрагменте сачуваних програма, према којима су на репертоару била дела Милојевића, Јоксимовића, Илића, Корунковића, Ђорђевића, Шрабеца, преписи световних композиција у Лериној заоставштини такође могу бити путоказ ка осветљавању репертоара школског хора. Међу преписима су одабране композиције Роберта Толингера, Јосифа Цеа, као и поједине песме Јована Фрајта (*На Ускрс сам се родио, Еј синоћ доцкан, Од како је Бањалука, Биљана илајно белеше, Мој иенџеру, Сунце јарко*) и текстови световних песама *Лаку ноћ, Рибарева кћи, Ко леи сан, Која да љубим, Далмајински џајкаш, На ѿндоли, Каг сам био, Где си, душо, Једна жеља*.

²⁵ Општа српска основна школа за подуку православне младежи у српском (илирском или такозваном славенском читању и писању) била је прва српска јавна школа у Земуну, основана 1745. године. Први учитељи ове школе били су свештена лица. Од 1909. године рад школе се одвијао у Дому православне српске црквене општине у Доњем граду (код Богородичине цркве). Пред крај Првог светског рата школа је радила под називом Српска православна вероисповедна школа, у периоду између два рата, до 1930. радила је под називом Државна основна школа Доњи град – Земун. Од школске 1934/35, као мушка основна школа, носи назив Државна народна школа „Краљ Петар II”, *Водич Историјској архиви Београда*, књ. 2, прир. Емилија Бадер, Оливера Таушановић, Београд 1991, 336–337.

²⁶ Године 1919. изабран је за сталног учитеља, а 1925. за учитеља основне школе у Земуну, с правима чиновника 1. групе 2. категорије, с положајном платом. Током 1938/39. радио је хонорарно и у Занатској шегртској школи, а током 1939/40. у Општој продужној школи у Земуну. Био је члан Удружења југословенских учитеља и Добротворне задруге Српкиња Земункиња. Вид.: Службенички лист – Државна основна народна школа у Земуну; Министарство просвете Краљевине Југославије, Одељење за народне школе, Одобрења Лазару Лери за хонорарна запослења, од 5. јула 1938. и 9. августа 1939. године.

²⁷ Током Другог светског рата био је у заробљеништву у Немачкој.

²⁸ Рудолф Нидермајер, дипломац Конзерваторијума у Прагу, 1939. године у Земуну је основао и водио Приватну канторску (оргуљарску) школу. Био је ангажован и као оргуљаш у Римокатоличкој цркви у Земуну. Душица Младеновић, *Приватно музичко школство у Кнежевини/Краљевини Србији и у Србији између два светска рата*, мастер рад, рукопис, Факултет музичке уметности, Универзитет уметности, Београд 2021, 92–95.

Лера је примао позивнице за многобројне сличне школске и друге хорске свечаности организоване у међуратном периоду у Београду, Земуну, Сремским Карловцима, Чакову, Темишвару. Посредно се откривају подаци о активностима певачких друштава (Учитељско певачко друштво „Маринковић” и Друштво „Мокрањац” из Београда; „Слога” из Темишвара; Српско црквено певачко друштво из Врањева; Грађанско црквено певачко друштво „Кајмакчалан” из Битоља; „Трбовељски славчек” из Словеније), посебно и појединости о деловању музичара, представника руске емиграције у Србији средином XX века. Драгоцено је сведочанство о извођењу Крстићевих хорских песама према Лериним записима, на прослави Св. Саве у Богословији у Сремским Карловцима 1940. године. Хорски концертни наступ том приликом је, уз суделовање камерног оркестра Седмог пешадијског пука, предводио Сергеје Муратов, руски наставник музике у Богословији.²⁹ Сliku тадашњих друштвених и црквено-музичких прилика осветљава још једна позивница/програм Светосавске прославе. На Коларчевом универзитету, с благословом Његове светости патријарха српског г. Варнаве, поводом празника Св. Саве и Недеље православља одржан је духовни концерт. Након уводног говора епископа охридско-битољског Николаја (Велимировића), наступили су хор Богословије, којим је дириговао Сергеје Муратов, и хор Вазнесенске цркве под управом Алексија В. Грињкова.³⁰ На репертоару су била дела Мокрањаца, Маринковића, Кастаљског и Чајковског. Разноврсни Лерини записи и подсетници показују и да је посећивао концерте симфонијске и хорске музике у дворани Коларчевог универзитета.

*

И као педагог Лера је вршио мисију неговања и очувања српског црквеног појања. У периоду између два светска рата био је појац у многим црквама у Београду, укључујући и Саборну цркву.³¹ Вишеструко је, међутим, значајан његов појачки ангажман у Земуну. Као појац земунске Богородичине цркве (од 1933), био је дужан да савесно обавља појачку дужност, да редовно доводи школску децу у цркву, подучава их читању Апостола и Антифона, одржава ред на литијама (нарочито са децом која се облаче и носе рипиде).³²

Мање је познато да је Лера у Земуну, уз сагласност Архијерејског синода Српске православне цркве и надзор Министарства просвете, организовао и Приватну појачку школу.³³ У оснивачком (нажалост, недатираном) акту, као основни задатак ове школе наведен је циљ „да васпитава будуће појце

²⁹ О активностима представника руске „беле” емиграције, посебно руских наставника црквеног појања и хорова у српским богословијама, вид.: Андреј Тарасјев, „Руски црквени хорови и хоровађе Београду (1920–1970)”, *Зборник Мајице српске за сценске уметности и музику* 55 (2016): 107–128; Алексеј Арсењев, „Руска емиграција и црквено појање у Србији: 1920–1970”, *Зборник Мајице српске за сценске уметности и музику* 55 (2016): 129–174.

³⁰ Овом приликом посебно истичемо да је Алексеј Васиљевић Грињков (1893–1966) од 1925. био настањен у Земуну, поред више од хиљаду руских емиграната. Током 1923–1929. био је ангажован као наставник теорије музике у Приватној музичкој школи Нине Хростицке у Земуну, хоровађа у земунском руском храму у градском парку, потом од 1929. хоровађа у Вазнесенском храму у Београду. А. Арсењев, *нав. дело*, 153.

³¹ Д. Стефановић, *нав. дело*, 163.

³² Закључак Управног одбора Српске православне црквене општине у Земуну, 27. мај 1933.

³³ О приватним музичким школама у Србији између два рата вид.: Д. Младеновић, *нав. дело*.

за српске православне цркве, деловође (перовође), уједно и рачуновође за српске православне црквене општине, а касније и хоровође³⁴. Настава је била предвиђена као индивидуална, кроз два течаја: нижи, једногодишњи и виши, трогодишњи,³⁵ у периоду од тринаест месеци (од септембра у години уписа, до октобра наредне године), са летњом двомесечном паузом, као и распустима током црквених и државних празника. Основни услов за упис била је елементарна музичка обдареност, односно интересовање за „појачко-деловођску” или дужност хоровође. Правилником је било предвиђено и приређивање јавних наступа, приредби и концерата полазника ове школе.

У једном од докумената сачуваних у заоставштини (на малом папиру, графитном оловком забележено), Лерине белешке указују на то да су по један или два појца наизменично појали на службама у Богородичиној и Николајевској цркви у Земуну – „по дужности”, „по тесту” или „по скали”. Чини се да ови подаци стоје у вези са радом Приватне појачке школе, указујући на различите критеријуме одабира ученика који су, према обавези или заслугама, односно достигнутом појачком умећу, учествовали у богослужењима по договору са учитељем Лером. Према записима у поменутом документу, ове активности одвијале су се сваког месеца. Отворено је питање методике Лерине наставе појања.³⁶

Лера је у Земуну био и члан Српске занатлијске певачке и просветне задруге. За сада остаје непознато да ли је имао одређени ангажман и у хорским активностима земунских певачких друштава.

Звучни снимци у процесима учења српског појања

Визију о значају систематичног учења појања Лера је вероватно најефектније испунио кроз рад на *Расаднику српској православној црквеној појања*, првом звучном издању са снимцима српских црквених напева, објављеном 1933. године у Загребу, у издању Едисон Бел Пенкала. У сарадњи са угледним земунским трговцем Чедом Димитријевићем и појцима Душаном Ламбрином и Ђорђем Парабућким, Лера је снимио обиман корпус од 160 најзначајнијих утврђених песама Општег, Празничног појања, Осмогласника и Опела.³⁷ Основни циљ предузетих активности био је да заинтересованима буде олакшано учење српског црквеног појања. У тренутку када оно више није било заступљено као обавезни предмет у учитељским и општим грађанским школама и када је драстично смањен број добрих појаца и учитеља, ново издање чинило се посебно драгоценим за индивидуалне процесе учења.³⁸

³⁴ Вид.: Лазар Лера, *Правила Приватне појачке школе у Земуну*, Основне одредбе.

³⁵ Упечатљиво је да је и ова, као и Нидермајерова Приватна оргуљарска школа, садржала виши, трогодишњи, и нижи, једногодишњи течај.

³⁶ Према новијим истраживањима, у периоду између два рата студенти Богословског факултета у Београду, уз професора Воју Илића, обучавани су и основама солфеђа. У процесима учења појања, тонове напева најпре су изговарали абecedом. Вид.: Предраг Ђоковић, „Патријарх Павле и црквено појање”, *Гласник, Службени лист Српске православне цркве 1* (2016): 42–47.

³⁷ У заоставштини су сачуване штампане листе, својерсни каталог песама *Расадника*.

³⁸ Уп. Даница Петровић, „Српско црквено појање као предмет музиколошких истраживања”, *Зборник Мајице српске за сценске уметности и музику 15* (1995): 31–46; „Традиционално

Преписка сведочи о сарадњи на снимању и многим корацима које су издавач Чеда Димитријевић и Лера као сарадник предузимали у циљу што успешније дистрибуције новог издања. Указујући на актуелне проблеме на пољу неговања црквене музике – смањење броја добрих појаца и учитеља, као и чињеницу да је међу младим генерацијама недовољно музички писмених, Димитријевић је истицао кључну улогу сомборских ученика, Бикарових наследника, који су у овом периоду били активни као учитељи и „расадници” српског појања. Издавач првих звучних снимака српског појања предвиђао је да би учење уз грамофонске плоче омогућило да се појање обнови и у „најзабитијим местима без музикалнога и нотнога знања”, чак и да се у целој држави негује „једнообразно пјеније”. Очигледно је било замишљено да се учење појања одвија „по слуху”, без ослонца на нотне записе. Димитријевић је истицао значај издања за црквене општине, школе, манастире и богословије, а нарочито и за пропагирање и очување српског појања међу вернима у иностранству.³⁹ Молбе за благослов упућиване су Синоду Српске православне цркве, патријарху српском Варнави, као и појединим епископима (нпр. Симеону (Станковићу), епископу захумско-херцеговачком), митрополиту Доситеју итд.⁴⁰ Када су плоче биле приказане члановима Синода и Архијерејског сабора у Сремским Карловцима, аутори су добили значајну подршку и похвалу архијереја, који су одали признање да је „*Расадник* не само стао на пут декаденцији црквеног појања, већ да би га успешно могао раширити и по најзабитијим крајевима, нарочито за време дугих зимских вечери”.⁴¹ Митрополит Доситеј и епископ горњокарловачки Максимилијан у Сабору су се особито залагали за *Расадник*.⁴²

Из писама сазнајемо да је *Расадник* током четврте и пете деценије ХХ века доспео до фрушкогорских манастира, али и до Шумадије, Краљева, манастира Жиче,⁴³ Високих Дечана, па и до Америке.⁴⁴ Димитријевић је договорио о дистрибуцији издања водио и у Сплиту, Плашком, Сарајеву, на Цетињу. Значај снимљеног материјала врло брзо су уочили учитељи ангажовани око

српско народно црквено појање у 20. веку – пут неговања, замирања, страдања и обнављања”, *Црква 2000. Календар Српске православне патријаршије*, Београд 1999, 104–111.

³⁹ Нарочито је занимљиво да Чеда Димитријевић наговештава да ће, након издања *Расадника*, изнети у јавност и предлог пројекта за хорско, „нотално пјеније у четири гласа” – „да га могу и најпримитивнији људи научити, те да у сваком месту па и у најзабитијем селу добијемо корално пјеније оних композиција које Св. Синод одобри. Тако ће свако село имати своје црквено певачко друштво. Сва та друштва неговаће једнообразно црквено пјеније [подв. Ч. Д.] и из свију њихових чланова моћи ће се на једном заједничком слету образовати један импозантан хор од 5–600 певача, који би служио, а и служиће на част и понос и радост целом нашем народу и Високом Клиру”. Писмо Чеде Димитријевића Светом Архијерејском Синоду СПЦ, Сремски Карловци, у Земуну, на дан Св. Саве 1933.

⁴⁰ Писмо Чеде Димитријевића патријарху Варнави, Земун, јануар 1934; Писмо Чеде Димитријевића епископу захумско-херцеговачком, Земун, Св. Сава 1933.

⁴¹ Писмо Л. Лере Професору из Сомбора, Земун 2. јул 1934.

⁴² Писмо Милоша Димитријевића Л. Лери, 15. август 1934, Земун.

⁴³ Чеда Димитријевић износи занимљиво сведочанство: *Расадник* је, приликом екскурзијске посете Жичи, посебно показан групи панчевачких гимназијалаца, међу којима је била и петнаестогодишња унука Чеде Димитријевића. Писмо Чеде Димитријевића Петру Жоржу, Борово, „Бата”, 17. јун 1940.

⁴⁴ Уп. Писмо Петра Жоржа Чеди Димитријевићу, Борово 19. јун 1940; Писмо Милоша Димитријевића Л. Лери, 15. август 1934, Земун; Писмо архимандрита Петронија (Трбојевића), манастир Шишатовца, Чеди Димитријевићу, 23. фебруар 1933.

рада појачких школа. Архимандрит манастира Шишатовца, Петроније (Трбојевић), изразио је одушевљење идејом о коришћењу грамофона за учење појања. Његово је било и уверење да би уз грамофон вероучитељи могли лакше појању подучавати школску омладину, а црквени појци, канонарси, и све лаике („сељачке момке и девојке и све одрасле”).⁴⁵

Врсни познавалац црквеног појања Митрофан (Абрамов), некадањи епископ сумски Руске православне цркве, који је 1921. добегао у Србију, очигледно је јасно увидео употребну вредност нових снимака. Примљен у клир (не и у архијерејски сабор) Српске православне цркве 1922, он је и лично дао велик допринос у области српске црквене музике. У трећој деценији XX века, најпре је основао школу појања у манастиру Раковици, а касније је, као игуман манастира Високи Дечани и управник тамошње монашке школе, посебно бринуо о црквено-музичком образовању монаштва.⁴⁶ Залагањем свога старешине, дечанска братија је четрдесетих година прибавила *Расадник*, као и посебно одабран, квалитетан грамофон – с циљем лакшег учења и проучавања снимљених напева. У једном писму владици, Лера истиче да је основни циљ *Расадника* да „данашње генерације, које су још у великој мери и ноталне, научи правилном и једнообразном појању”, уочавајући уједно могућност да издање послужи и старијим генерацијама као „подсетник”.⁴⁷ Занимљиво је и да 1940. године Лера у Дечане шаље и две поменуте песме Св. Сави које је, према његовом мелографском запису, за хор приредио Петар Крстић, како би их игуман, Рус Митрофан (Абрамов), уврстио у корпус хорских црквених композиција које ће проучавати с ученицима монашке школе.

У Лериној преписци, као и у преписци композитора Петра Крстића, проткани су и драгоцени подаци о интересовању за црквено појање међу Србима у дијаспори и о дистрибуцији *Расадника* у Америци у четвртој деценији XX века. Одломци кореспонденције коју су са секретаром Српског певачког савеза у Детроиту водили композитор Петар Крстић и Чеда Димитријевић показују да је ново звучно издање било препознато као изузетно значајно, с обзиром на то да је очување српског језика, музике и традиције било основни циљ Савеза. Димитријевић је обавестио Певачки савез о *Расаднику* с нагласком на значају неговања једногласне појачке традиције, али и чињенице да је управо из те праксе произашло и српско хорско црквено појање.⁴⁸

Одједи Лериног рада кроз мисије ученика и сарадника

Могло би се рећи да је издањем *Расадника* посредно проширена и педагошка Лерина улога на пољу црквене музике. Богата преписка, као драгоцен

⁴⁵ Писмо архимандрита Петронија (Трбојевића), манастир Шишатовца, Чеди Димитријевићу, 23. фебруар 1933.

⁴⁶ А. Арсењев, *нав. дело*, 132.

⁴⁷ Писмо Лазара Лере некадашњем епископу сумском Руске православне цркве Митрофану (Абрамову), Земун, 14. децембар 1940.

⁴⁸ Писмо Чеди Димитријевића В. М. Лугоњи, секретару Српског певачког савеза, Детроит (Мичиген, САД); Писмо Српског певачког савеза Петру Крстићу, Детроит (Мичиген, САД), 16. август 1933, Заоставштина П. Крстића, Архив МИ САНУ.

грађа за нашу црквеномузичку, али и културну и духовну историју,⁴⁹ засебно сведочи о одјецима Лерине активности међу круговима ученика, пријатеља и сарадника. И кроз епистоларну заоставштину отварају се перспективе за даља сагледавања његове улоге у историјском развоју српске црквене музике, као и за осветљење прилика у појачкој пракси у послератном периоду.

У најобимнијем сегменту Лерине епистоларне заоставштине, сачувана је кореспонденција са Будимиром Стефановићем, сарадником Историјског архива Војводине у Сремским Карловцима који је био нарочито посвећен проучавању српског појања. Почев од првог „сусрета” са Лером, када је у Богословији у Сремским Карловцима чуо снимке отпојане Стихире српским светитељима, Стефановић је кроз мноштво писама и контаката изражавао дивљење и захвалност, пружајући подршку за наставак Лериног рада на записивању мелодија српског појања.⁵⁰ Веома посвећен овом пољу у практичном и теоријском смислу, био је добро упућен у Лерине подухвате и стручно коментарисао појединачне кораке у мелографском раду свог великог узора. Посредно је, компетентно и смело, коментарисао и праксу појања учитеља Бикара. Са великим ентузијазмом је коментарисао Лерин рад на „кројењу” Херувимских песама ирмоским напевом, сматрајући да тај поступак заслужује особиту пажњу као специфичан вид обнове појачког репертоара.⁵¹ Као слика тадашње праксе, драгоцене су и Стефановићеве процене о неповољнијим изгледима за увођење Лериних *великих* сједалних у богослужбену употребу, с обзиром на тежње свештенства за скраћивањем и убрзавањем служби. Посебно је био посвећен проблему језика, акцентуације, исказивања смисла црквеног текста кроз појање.

Са Лером је делио утиске о рукописима различитих мелографа српског појања. Посебно су занимљива Стефановићева виђења о записима Бранка Цвејића, које је вредновао као оригиналну слику традиционалног народног карловачког појања.⁵² Сматрао их је аутентичним, али је такође заступао став о потреби за критичким освртима на старе записе и одређеним изменама у савременој пракси. Из преписке се види и да је Лера причао Будимиру Стефановићу о својим разговорима са Цвејићем на теме из заједничке области рада. Минуциозне Стефановићеве анализе многобројних црквених песама, уз мноштво нотних примера у текстуалним одељцима писама, могле би постати предмет засебног истраживања, као прилози за детаљну музичко-филолошку студију о црквеним напевима, савременом језику и акцентуацији.

⁴⁹ Целовити приказ Лерине кореспонденције превазишао би оквире овог текста, те ова обимна грађа остаје могући предмет засебне студије. Међу Лериним најзначајнијим кореспондентима били су Чедо Димитријевић, Милош Димитријевић, Паја Радосављевић (Њујорк, САД), В. Лугоња (Детроит, САД), некадањи епископ сумски Руске православне цркве Митрофан (Абрамов), Будимир Стефановић, Димитрије Стефановић.

⁵⁰ Међу студијама које је Стефановић, посебно у црквеним гласилима, објавио током шездесетих година XX века, стоји и значајан текст о историјским верзијама текста Стихире српским светитељима. Будимир Стефановић, „Стихира Србима светитељима – скраћена верзија са допунским текстом и коментаром”, *Бојословље* (1965): 185–193. Уп. Д. Стефановић, *нав. дело*, 164.

⁵¹ Писмо Будимира Стефановића Лазару Лери, Нови Сад 25. децембар 1948.

⁵² Писмо Будимира Стефановића Лазару Лери, Нови Сад 18. октобар 1949.

Педесетих година, као учитељ у пензији, Лера је на позив Петра Коњовића, оснивача и првог директора Музиколошког института Српске академије наука, ангажован као хонорарни службеник Института. Драгоценог ученика пронашао је у тада младом институтском сараднику Димитрију Стефановићу (1929–2020), који се спремао за одлазак на постдипломске студије у Енглеску. Сачувани фрагменти кореспонденције у Лериној заоставштини осветљавају поједине видове сарадње током Стефановићевог боравка у Оксфорду, наговештавајући да је то тек делимична слика њиховог садржајног односа. У писмима из колеџа Линколн, Димитрије Стефановић даје значајне осврте на учење појања са Лером, описујући и своја нова појачка искуства. Појање руског Осмогласника Стефановића инспирише да упоређује мелодијске са говорним акцентима црквенословенског, као и на дискусију о карактеристичном „посрбљавању” рускословенских акцената у српској појачкој пракси.⁵³ Стефановић је Лери писао и о свом музиколошком раду на докторској тези – о посетама библиотекама, откривањима појединачних неумских рукописа и раду на транскрипцијама које ће суштински утицати на слику историјата српског појања. У одређеним етапама рада, учитељ Лера му је и помагао, преснимавао и слао потребан материјал из Института, снабдевао га новим нотним и другим издањима. Из писама сазнајемо и да је Стефановић планирао објављивање антологије нотних записа српског појања, а Леру позвао да направи избор најрепрезентативнијих мелодија („од Корнелија и Барачког до Лере”) за будућу збирку, која би била штампана у иностранству. Ови подаци додатно осветљавају Лерину активност на записивању, преписивању и поређењу разних варијанти српског појања током ангажмана у Музиколошком институту.

Несумњиво је да су Лерине поуке утицале на Стефановићев практични појачки, диригентски и музиколошки приступ традиционалном српском појању. Стефановић је у писмима говорио и да све више размишља о великом напеву, о потреби за поређењима српског са грчким, византијским појањем, али и руском појачком праксом.

Пре свега, ова преписка осветљава однос пун поштовања и радости међусобне сарадње. Стефановић је Лери захваљивао на драгоцености помоћи у раду и нарочито на развијању љубави према нашем појању.⁵⁴

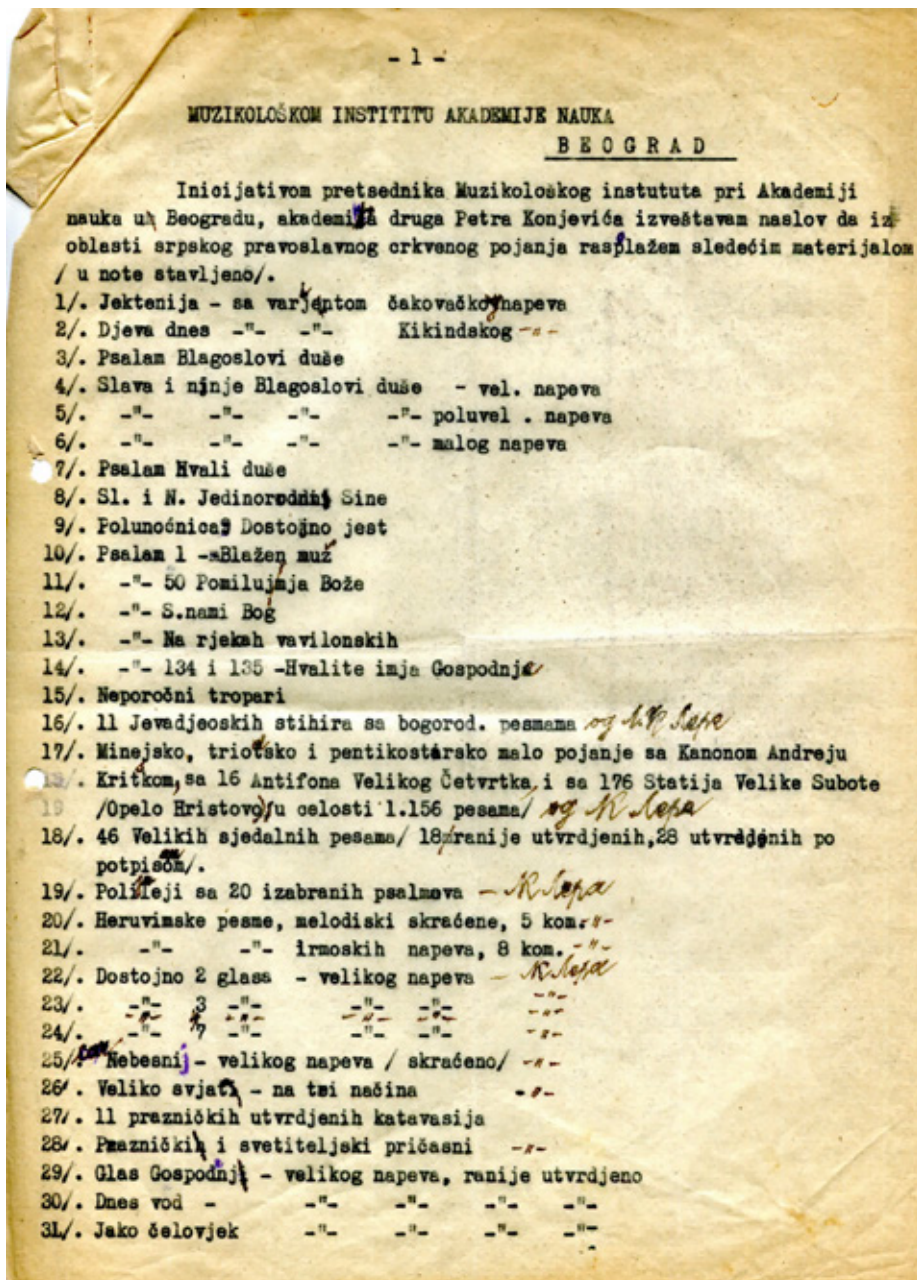
Празник Св. Атанасија, Лерину крсну славу, професор Димитрије је редовно обележавао и у својим зрелим годинама, преносећи и најмлађим сарадницима Музиколошког института драгоцену сећања на Чика Леру. Превасходно, преносио нам је осећање захвалности и благодарности које би требало да гајимо према учитељима, нашим старијима који су нам открили и у аманет оставили споменике црквене уметности, културе и духовности, да у њима препознајемо своје корене и духовно богатство. Нека и овај текст, уочи годишњице упокојења академика Стефановића, буде знак захвалности нашем уваженом, драгом и вољеном професору и његовом учитељу Лазару Лери.

⁵³ Писмо Димитрија Стефановића Лазару Лери, Оксфорд, 27. април 1960.

⁵⁴ Уз један од записа Величанија Св. Сави Лера је забележио посвету свом ученику и сараднику Димитрију Стефановићу.

Прилози:

Бр. 1. Списак Лериних мелографских записа и нотних издања других аутора, сачињен на иницијативу Петра Коњовића (1950)

- 2 -

- 12/. Po glasu vopijušćeg - vel. napeva, od potpisanog
- 33/. Svjati serbski - stihira srp. svetiteljina
- 34/. od protojer. M. Popovića i L.K. Lere
- 35/. Dobrodjeteljej djelanijem, sjeđ. vel. napeva - *L. K. Lera*
- 36/. Rađujaje arhijerejev dobroto - pričesno SV. Savi- od L.K. Lera
- 37/. Opatu troperi i kondaci
- 38/. Opelo
- 39/. Osmoglasnik sa 760 pesena
- 40/. Gospodi vožvah na 8 glasove; Da ispravitsja na neperne glasove.

Osim gore izloženog ima dva izdanja:

- 1/. St. St. Mokranjec: Osmoglasnik
- 2/. "- "- "- Strano pjenije
- 3/. "- "- "- Opšte pojanje
- 4/. Jov. Živković: Staro karlovaško pojanje
- 5/. Boljarić - Tajšenović: St. karlovaško pojanje
- 6/. Pripravnici Učiteljske škole u Somboru: Crkveno pojanje
- 7/. Morar: Crkveno pojanje
- 8/. B. Joksimović: Osmoglasnik / Blažena /.
- 9/. Prote Milojević: Osmoglasnik / Blažena /.
- 10/. Jovan Kozobarić: Karlovaško crkveno pojanje
- 11/. Tihomir Ostojčić: "- "- "-

119. Karlovaški: Biseri i Pjes. Nemački.

smatram za potrebno da obrazložim izvesna mesta
kod tekućeg broja 1/. Jektenija šakovskog napeva - kod pesama
Blagosloven grijadij, Vidjehom svjet i. ²ispolnjatsja
šakovski napev donekle odstupa od napeva drugih krajeva.

Razlika se ogleda u akcentima.-
kod tek. br. 2/. "Djeva dnes" završava se sasvim otsečno bez izvijañja.

Kod br. 5/. Sl i n. Blagoslovi duše - kod teksta:
i vsja vnutrenjaja moja "otstupam donekle od Mokranjca u želji da bi se
" se izbegao nagao prelaz Mokranjčev iz poluvelikog u mali napev.

Kod. br. 17/. "Mišejsko, triodsko i pentikostarsko malo pojenje" utvrdio sam
sa željom da se i ono peva utvrđeno, a ne proizvoljno - ponegde vrlo
neukusno.

Kod br. 19/. kog "Polijejeja" rukovodio sam se istim razlozima kao i kod br.12

Kod br. 20/. Heruvinske pesme originalnih melodija su mehoni predugačke pa se
zbog toga prekidañju - smatrao sam za bolje skratiti ih, zadržavši u
njima sve propisane otseke - izbegavši suvišna ponavljanja.

Kod br. 21/. "Imasi velikih napeva su naše najlepše crkvene pesme, kako se
ti veliki imosi danas već skoro nigde ne guju, da bi se melodija
sačuvala od zaborava - preneo sam na njih tekst heruvinske pesme, koja
se zbog svestenorađnje peva otagnuto.- istoje je Sl. Mokranjac pošeo
a K. Menojlović dovršio heruvinsku pesmu 3 glasa sjedalnog napeva.
/ Mokranjac: Opšte pojanje str. 220/.

Kod br. 24/. Da bi se pesma "Dostoje" mogla pojeti svima glasovima velikog
napeva- poslužio sam se za sedmi glas melodijom "Hvalite 7 glasova."

Kod br. 25/. Pesmu "Gar nebeskij" velikog napeva smatram krunom našeg orke-
nog pojenja, ali kako seona zbog svoje dužine nikad ne otpeva ni do
polovine- pokušao sam da je skratim zadržavši sve propisane otseke,
i ovdje izbegavši suvišna melodiska ponavljanja.

Kod br. 33 / "Stihiri" srpskim svetiteljima obradjeni po protojereju Mihajlu
Popoviću, koji je tekst iste donekle izmenjao, preradio sam prema
originalnom tekstu Jovana Gavrilovića / Mitropolita katoličkog. Od 128
167 taktova 64 takta su tvorevina M. Popovića, a 103 - L. Kalere.-

Kod br. 39/. Šsmoglasnik sam obradio po karlovačkom načinu sa svojim ličnim
opažanjima akcenatske prirode .-

11. IV 1950
Beograd

Naza K. Lera,
Beograd, Kneza Milosava 85

НАРОДНИ АРХИВ СРБИЈА
СЕРБИЈА БЕОГРАД
МУЗЕЈСКИ РЕГИСТАР

242

1. VIII 1950

Бр. 2. Садржај целокупне збирке Лериних записа (на основу ауторових напомена)

- Опште појање (Псалми) – на Полуноћници, Јутрење по Јеванђељу, на Литургији, Јектенија за опело (са свима прописаним песмама), Литургија Василијева, Архијерејска, Празнична. Овако је обрађено градиво и за све остале заповедне празнике садржано у Минеју, Триоду и Пентикостару [прим. Л. Лера]
- Све утврђене празничне катавасије (11 на броју)
- 175 *Стихије* Велике суботе и Опело
- 14 антифона Великог четвртка
- Сви ирмоси великог и малог напева
- Октоих са свима прописаним песмама, око 700 песама
- Херувимске песме, као и *Да молчий* у оригиналу, и у скраћеном слогу
- Свих 30 изабраних псалама за полијелеје
- Величања *великої* и *малої* напева
- 11 јеванђељских стихира
- 46 општих тропара и кондака
- *Свешћенске* и *празничне ирмичасне песме*
- поред утврђених 17 *великих* сједалних, утврдио и ставио у ноте још 29, тако да сваки заповедни празник има по једну или две такве песме
- збирка од 1200 песама *малої* појања; у свему има око 2000 црквених песама

Бр. 3. Записи песама *Ойцїиїеї* и *Приїодної йојања* у Заоставштини у МИ САНУ

Служба	Назив песме ⁵⁵	Место и време бележења/ напомене	
Вечерње	<i>Велико Свјетїе тїихиј</i>	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан	
Литургија Св. Јована Златоустог	<i>Слава, и ниње. Блаїослови душе моја</i>	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан	
	<i>Молийвами</i>	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан	
	<i>Сїаси ни</i>		
	<i>Придиїе</i>	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан	
	<i>Алилуја „новосадско“</i> <i>Алилуја „карловачко“</i>	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан	
	<i>Госїоди йомилуј / Тебје Госїоди</i> <i>„карловачко“, „сомборско“</i>		
	<i>Госїоди йомилуј (молбано)</i>	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан потпис: К. Ђ. Маринковић, учитељ	
	Херувимска песма гл. 1	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан	
	Херувика гл. 1	1.V 1925.	
	Херувика гл. 1	1936.	
	Херувика гл. 2 (Станковићева)	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан	
	Херувика гл. 4 („Руска“)		
	Херувика гл. 8		
	Херувика карловачка		
	Херувимске песме по ирмоским напевима		
	Херувимска песма, гл. 2	15. VI 1937.	
	Херувимска песма, гл. 2	24. VI 1937.	
	<i>Иже херувими</i> , гл. 3, по сједалном	25. VI 1937.	
	<i>Иже херувими</i> , гл. 4		
	<i>Иже херувими, велико</i> , гл. 4	5. IX 1952.	
	<i>Иже херувими</i> , гл. 5		
	<i>Иже херувими</i> , гл. 6	19. VII 1937. Врњци	
	<i>Иже херувими</i> , гл. 7, по <i>Нейљенија</i>	10. IX 1937.	
	<i>Иже херувими</i> , гл. 8	15. IX 1937.	
	<i>Иже херувими</i> , гл. 1	25. IX 1938.	
	<i>Иже херувими</i> , гл. 3	На Сретеније 1939.	
	<i>Досїојно јесї</i> , гл. 1	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан	
	<i>Досїојно јесї</i> , гл. 4 (<i>йолувелико</i>)		
	<i>Досїојно јесї</i> , гл. 4 (<i>велико</i>)	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан „Поп Димитријево“	
	<i>Досїојно јесї</i> , гл. 5	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан	
<i>Досїојно јесї</i> , гл. 6 (<i>йолувелико</i>)			
<i>Досїојно јесї</i> , гл. 6 (<i>велико</i>)			
<i>Досїојно јесї</i> , гл. 8 (Мушицково)			
<i>Досїојно јесї</i> , гл. 8			
<i>Велики йриїев за Досїојно</i> гл. 3			

⁵⁵ Називи песама наведени су према насловима у Лерином рукопису.

	<i>Велико Досїојно ѓл. 2, ѓо ирмосу ѓл. 2</i>	1923.
	<i>Велико Досїојно ѓл. 3, ѓо ирмосу ѓл. 3</i>	1923.
	<i>Велико Амин (пред Једин свјай)</i>	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	<i>Хвалиѓе, гл. 1</i>	
	<i>Хвалиѓе</i>	
	<i>Хвалиѓе гл. 3 (Днес хвалиѓе)</i>	Два записа, у свескама из Сомбора
	<i>Хвалиѓе, гл. 8</i>	1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	<i>Хвалиѓе ѓл. 8 (велико), по песми Глас Госїоден</i>	20. II 1927.
	<i>Крушевачко Хвалиѓе</i>	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	<i>Хвалиѓе на Тон десїојин</i>	
	Светитељска причасна: <i>Творјај анїели В ѓамјај вјечнују Чацу сїасенија</i>	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан; Текстови потписани под исту мелодију [прим. Н. М.]
	Светитељска причасна: <i>Во всју земљу Сїасеније согјелил Радујесја ѓраведнији Блажени јаже избрал</i>	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Произвольна причасна: <i>Госїоди кїо обийајей</i>	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	<i>Скажи ми Госїоди услици Око сердца</i>	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	<i>Нейљенија искушенијем</i>	
	<i>Днес на Синајсїјеј III гл.</i>	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	<i>Днес на Синајсїјеј</i>	21. XII 1933.
	<i>Днес на Синајсїјеј</i>	На маргини запис: „Бикар и Морар се слажу”
	Причасно од Ускрса до Спасовдана: <i>Воскрес Исус оїѓ троба</i>	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	<i>Тјело Хрисїово (мало) Тјело Хрисїово (велико)</i>	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Литургија Св. Василија Великог	<i>Велико Свјай</i>	
	<i>Велико Свјай (скраћено)</i>	Скратио: Л. К. Лера
	<i>Велико Свјай (краће)</i>	Л. К. Лера 1920.
	<i>Велико Свјат (најкраће)</i>	
	<i>Велико Свјай, скраћено Полувелико Свјай, за Велику Суботу</i>	18. I 1924.
	<i>Велико Свјай</i>	22. VII 1924.
	<i>Велико Амин (I и II). Тебе ѓојем</i>	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	<i>Тебе ѓојем</i>	28. II 1920.
	<i>Ирмос О ѓебје радујейсја</i>	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан Додатак: мали завршетак

Литургија пређеосвећених дарова	<i>Ниње сили</i>	Неколико записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан 28. II 1920.
	<i>Вкусийе</i>	Неколико записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан
Архијерејска литургија	<i>Слава. И ниње. Цар небесниј (велико)</i>	Сомбор, 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан Дужа и скраћена верзија
	<i>Слава. И ниње. Цар небесниј (велико)</i>	Саставио: Ј. Лера 29. XI 1933.
	<i>Тон десјојин (мало)</i>	Сомбор, 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан
	<i>Тон десјојин (велико)</i>	Сомбор, 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан
	<i>Ис йола ейи</i>	
	<i>Архијерејско Свјайиј Боже</i>	
	<i>Госјоди сјаси блајочесјивија</i>	
	<i>Арх[ијерејско] Госјоди йомилуј и Мнојаја љейа</i>	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан
	<i>Придийе йоклонимсја (велико)</i>	Сомбор, 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан
Опело	<i>Велико Свјайиј Боже</i>	
	<i>Со духи йраведних скончавшихсја</i>	Рукопис Димитрија Стефановића (могуће и његов запис)
	Јектенија за упокојене	Сомбор, 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан
Рукоположење	<i>Досјоин/Аксиос</i>	

Бр. 4. Записи песама *Празничној ѿјања* у Заоставштини у МИ САНУ

Празник	Назив песме	Време и место бележења / напомене
МИНЕЈ		
Мала Госпојина	Ирмос	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 4. XI 1917. Недатиран, засебан запис
	Кондак	Недатиран, засебан запис
	Сједален гл. 4	8. IX 1925. Препис Димитрија Стефановића
Крстовдан	Ирмос	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Кондак	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 14. XI 1917.
	Сједален гл. 1	14. IX Препис Димитрија Стефановића
Св. Параскева	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан 27. X
	Сједален I Сједален II	Препис Димитрија Стефановића
	Тропар	1917. У опоравилишту на „Вршнику” код Соче
Св. Димитрије	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Тропар	29. X 1917. У опоравилишту на „Вршнику” код Соче
Св. архангел Михаило	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 5. XI 1917.
	Ирмос	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Ваведење	Стихира на <i>Госпoди возвах, По рoждасѿвје ѿвојем</i> Стихира на литији <i>Днес боѿвмјесѿимѿ храм</i>	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Ирмос	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 4. XI 1917.
Св. Александар Невски	<i>Величајем ѿја</i> (I лик)	27. VI 1937.
	<i>Величајем ѿја</i> (II лик)	
Св. апостол Андрија	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Св. Никола	Стихира на стихове <i>Чело- вјече божиј</i>	Бикар Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Сједален I Сједален II Величаније	
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 30. X 1917

Рождество Христово	Слава и ниње на повечерју, <i>Волсви ѱерсидсѣији</i>	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Стихире „на стиховње”	
	Сједален I Сједален II Сједален III (пополијелејски) Величаније Ирмос Велики прокимен на II дан Божића <i>Кио Бої велиј</i>	
	Ирмос Тропар	
Обрезање Господње и Св. Василије	Тропар Св. Василију, тро- пар Обрезању	
Богојављење	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 4. XI 1917.
	Сједален I Сједален III (пополијелејни) Величаније Ирмос	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	<i>Велико Глас Госѣоден</i>	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	<i>Глас Госѣоден</i>	
	<i>Днес вод</i> Јако человјек <i>Ко љасу</i> , гл. 8	
	Св. Јован	Тропар
Велики прокимен <i>Бої наци</i>		Потпис: Коста Ђ. Маринковић, учитељ
Св. Сава	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
		Запис уз наслов једног записа: „Дим. [Димитрије Стефановић, прим. Н. М.] ово је за Вас лично”
	Тропар <i>Пуѣи воводјацѣаѣо</i>	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 4. XI 1917
		Београд 1962.
	Причастен <i>Рагујсја архије- рејев добройо</i>	Део стихире „на Хвалиѣе”
Сретење	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Ирмос	
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 5. XI 1917.
Св. Три јерарха	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Св. Георгије	Сједален	Поп Ђура Поповић
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 12. XI 1917.
Благовести	Сједален I Сједален II Сједален III (пополијелејни) Величаније Ирмос	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан

Св. Ђирило и Методије	Величаније	Недатиран, засебан запис
Св. Константин и Јелена	Величаније	Сомбор, 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан
Рођење Св. Јована	Величаније	
	Сједален	У Врњачкој Бањи 6. VII 1925.
Св. апостоли Петар и Павле	Стихира на литији <i>Премудросїи божїја</i> Величаније	Сомбор, 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан
Св. Козма и Дамјан	Тропар <i>Свјайїи бесребреници</i>	16. XI 1920.
Св. Илија	Величаније	Сомбор, 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан
Преображење	Величаније	
	Ирмос	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 13. XI 1917.
Велика Госпојина	Стихира <i>Боїоначалним</i> <i>мановенијем</i> , гл. 1-8	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан По учењу Радивоја Бикара У лагеру „Вршнику” код места „Соча” на Арх. Мих. 1917. Лаза К. Лера
	Величаније	Сомбор, 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан
	Ирмос	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 13. XI 1917.
	Сједален I	Недатиран, засебан запис
	Усековање главе Св. Јована	Величаније
ТРИОД		
Велики пост	<i>Бої наци на небеси</i> <i>Киїо Бої велиј</i> <i>Не ойврати лица тївојеїо</i> <i>Дал јеси досїїојаније</i> <i>Воскресни Боже</i>	Сомбор 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан
Субота 5. недеље Великог поста (Акатист)	<i>Велико Возбраној</i>	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан
	<i>Радујсја невјесїо</i>	Сомбор 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан
Лазарева субота	Тропари гл. 1 и гл. 4	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 10. XI 1917.
Цвети	Сједален I Сједален II Величаније	Сомбор, 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан
	Ирмос	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан
Велики четвртак	Ирмос	
	<i>Слава долїїшерїјенију</i>	Сомбор 1903/4, Ј. Лера и П. Зубан

Велики петак	Стихире „на стиховње” <i>Јеїда оїѣ древа</i>	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	<i>Госїод воцарисја</i> <i>Ібо уїверги</i> <i>Дому ївојему</i>	Сомбор 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	<i>Тебе одјејушчаїосја</i>	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Велика субота	Сједален I Сједален II <i>Да молчїиї</i> Велики прокимен <i>Воскресни</i> <i>Боже</i> Ирмос <i>Не рїдај мене маїи</i>	
ПЕНТИКОСТАР		
Васкрс	<i>Воскресеније ївоје</i>	Сомбор 1903/4, Л. Лера и П. Зубан У опоравилишту на Вршнику код Соче, 12. XI 1917.
	Ирмос <i>Анїел воїцїаще</i>	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан Посебан, недатиран запис
	Ирмос <i>Анїел воїцїаще,</i> <i>малої</i> напева	Недатиран, засебан документ
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 12. XI 1917.
	Кондак	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 14. XI 1917.
	Ипакој	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 12. XI 1917.
	Стихире на „хвалите”	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 18. XI 1917.
	Томина недеља (Мали Ускре)	Величаније
Преполовљење	Тропар	11. V 1963.
Спасовдан	Величаније Ирмос	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 12. XI 1917.
Духови	Сједален I Сједален II Величаније Прокимен <i>Кїїо Бої велиї</i> Ирмос	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 13. XI 1917.
	Кондак	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 14. XI 1917.

Бр. 5. Фотографија: Лазар Лера и Димитрије Стефановић у Панчеву

ИЗВОРИ

Архивска грађа:

Заоставштина Лазара Лере, Архив Музиколошког института САНУ, Београд:

Барачки, Ненад, *Обрасци осмогласној њојања*, рукопис, Сомбор 1936, заоставштина Ненада Барачког, Музиколошки институт САНУ, НБ I/41.

- Закључак Управног одбора Српске православне црквене општине у Земуну, 27. мај 1933.
- Лера, Лазар, *Правила Приватне њојачке школе у Земуну*, Основне одредбе.
- Министарство просвете Краљевине Југославије, Одељење за народне школе, Одобрења Лазару Лери за хонорарна запослења, од 5. јула 1938. и 9. августа 1939. године.
- Писмо Будимира Стефановића Лазару Лери, Нови Сад 25. децембар 1948.
- Писмо Будимира Стефановића Лазару Лери, Нови Сад 18. октобар 1949.
- Писмо Димитрија Стефановића Лазару Лери, Оксфорд, 27. април 1960.
- Писмо Лазара Лере Професору из Сомбора, Земун 2. јул 1934.
- Писмо Лазара Лере некадањем епископу сумском Руске православне цркве Митрофану, Земун, 14. децембар 1940.
- Писмо Милоша Димитријевића Лазару Лери, Земун, 15. август 1934.
- Писмо Петра Жоржа Чеди Димитријевићу, Борово 19. јун 1940.
- Писмо Петронија Трбојевића, манастир Шишатовца, Чеди Димитријевићу, 23. фебруар 1933.
- Писмо Чеде Димитријевића Светом Архијерејском Синоду СПЦ, Сремски Карловци, у Земуну, на дан Св. Саве 1933.
- Писмо Чеде Димитријевића епископу захумско-херцеговачком, Земун, Св. Сава 1933.
- Писмо Чеде Димитријевића патријарху Варнави, Земун, јануар 1934.
- Писмо Чеде Димитријевића Петру Жоржу, Борово, „Бата”, 17. јун 1940.
- Писмо Чеде Димитријевића В. М. Лугоњи, секретару Српског певачког савеза, Детроит (Мичиген, САД).
- Службенички лист – Државна основна народна школа у Земуну.
- Стефановић, Димитрије, „Извештај комисије за откуп заоставштине Лазара Лере”

Цвејић, Бранко, *Уџбеник црквеној њојања и њојачке школе*, рукопис, Народна библиотека Србије, РМ-32, Београд 1950.

Заоставштина Петра Крстића, Архив Музиколошког института САНУ:

- Писмо Српског певачког савеза Петру Крстићу, Детроит (Мичиген, САД), 16. август 1933.

Водич Историјској архива Београда, књ. 2, прир. Емилија Бадер, Оливера Таушановић, Београд 1991, 336–337.

Нотна грађа:

Барачки, Ненад, *Ноћни зборник црквеној појања по карловачком начину*, Нови Сад 1923.

Цитирана литература:

Андрејевић, Милица, „Звучни снимци српског православног црквеног појања”, *Свеске Мајице српске* 45 (2006): 76–87.

Арсенјев, Алексеј, „Руска емиграција и црквено појање у Србији: 1920–1970. године”, *Зборник Мајице српске за сценске уметности и музику* 55 (2016): 129–174.

Димић, Наташа, *Асијектски великој појања у контексту српске православне црквене музике*, докторска дисертација, рукопис, Факултет музичке уметности, Београд 2015.

Ђаковић, Богдан, *Бојослужбени и уметнички елементи у српској црквеној хорској музици у периоду између два светска рата (1918–1941)*, Академија уметности – Матица српска, Нови Сад 2015.

Ђоковић, Предраг, *Српско црквено појање – теоријске основе и практична примена*, магистарски рад, рукопис, Академија уметности у Новом Саду, 2010.

Ђоковић, Предраг, „Патријарх Павле и црквено појање”, *Гласник, Службени лист Српске православне цркве* 1 (2016): 42–47.

Костић, Константин Т., *Из прошлости Училијске школе у Сомбору*, Нови Сад 1938.

Марјановић, Наташа, „Душан Котур: портрет композитора, педагога и музичког писца. Преглед рукописне заоставштине”, *Зборник Мајице српске за сценске уметности и музику* 52 (2015), 185–198.

Марјановић, Наташа, „Композитор Петар Крстић и традиција српског црквеног појања”, у: *На маринама музиколошкој канона: композицијска генерација Пејтра Стојановића, Пејтра Крстића и Стјанислава Биничкој*, Музиколошко друштво Србије – Музиколошки институт САНУ, Београд 2019, 223–239.

Марјановић, Nataša, „Great chant in the liturgical practice of the Serbian Orthodox Church”, *Crossroads – Greece as an intercultural pole of musical thought and creativity*, <http://crossroads.mus.auth.gr/proceedings/p.569–579>.

Миодраг, Предраг, *Триле у српском црквеном појању*, Висока школа – Академија Српске православне цркве за уметности и конзервацију – Православна епархија нишка, Београд – Ниш 2014.

Младеновић, Душица, *Приватно музичко школство у Кнежевини/Краљевини Србији и у Србији између два светска рата*, мастер рад, рукопис, Факултет музичке уметности, Универзитет уметности, Београд 2021.

Патријарх Павле, „Постоје ли у црквеном појању подобни и који их гласови имају”, у: *Нека њишања наше вере*, књ. 1, Издавачки фонд Митрополије београдско-карловачке, Београд 1998, 265–269.

Пено, Весна, „О напеви у православно црквеном појању – прилог типологији црквених напева”, *Музиколоџија* 3 (2003): 219–234.

Пено, Весна, „Типиком непрописане причасне песме у новијој традицији српског црквеног појања”, *Музиколоџија* 4 (2004): 121–152.

Пено, Весна, „Great Chant in Serbian tradition – on the examples of the melody *It is Truly Meet*”, *Зборник Мајице српске за сценске уметности и музику* 40 (2009): 19–38.

Пено, Весна, *Православно појање на Балкану на примеру Грчке и српске традиције – између Истиока и Зајада, еклисиологије и идеологије*, Музиколошки институт САНУ, Београд 2016.

Петровић, Даница, „Српско црквено појање као предмет музиколошких истраживања”, *Зборник Мајице српске за сценске уметности и музику* 15 (1995): 31–46.

Петровић, Даница, „Традиционално српско народно црквено појање у 20. веку – пут неговања, замирања, страдања и обнављања”, *Црква 2000. Календар Српске православне патријаршије*, Београд 1999, 104–111.

Стефановић, Будимир, „Стихира Србима светитељима – скраћена верзија са допунским текстом и коментаром”, *Бојословље* (1965): 185–193.

Стефановић, Димитрије, „Лазар Лера (1885–1966). Прилог историји музичке културе код Срба”, *Зборник Мајице српске за друштвене науке* 50 (1968): 163–165.

Тарасјев, Андреј, „Руски црквени хорови и хоровађе Београду (1920–1970)”, *Зборник Мајице српске за сценске уметности и музику* 55 (2016): 107–128.

FONDUL LUI LAZAR LERA ÎN INSTITUTUL DE MUZICOLOGIE AL ACADEMIEI
SÂRBE DE ȘTIINȚE ȘI ARTE – DOCUMENTE CU PRIVIRE LA ISTORIA
CÂNTULUI BISERICESC SÂRB, CULTURA ȘI EDUCAȚIA MUZICALĂ

Nataša Marjanović

Rezumat

Lucrarea descrie activitatea lui Lazar Lera (1885-1966), cântăreț bisericesc, melograf și pedagog. Cercetarea se bazează pe materialul arhivistic din bogata sa moștenire păstrată la Institutul de Muzicologie al Academiei Sârbe de Științe și Arte (Belgrad). Moștenirea conține documente personale, corespondență, numeroase înscrisuri muzicale melografice ale lui Lera de cântări bisericești tradiționale sârbe, documente despre primele înregistrări ale cântului bisericesc sârb interpretate de Lera, etc. Aceste surse semnificative reprezintă o mărturie a stadiilor de dezvoltare istorică a cântului bisericesc sârb și a rolului remarcabil al lui Lera în salvarea și păstrarea acestei tradiții, cât și a contribuției mai largi a lui Lera în domeniul educației muzicale, în special în perioada interbelică.

Pe baza consultării detaliate a conținutului fondului menționat, în articol se face referire în special la: 1) activitățile de transcriere și melografice ale lui Lera, 2) abordarea sa analitică în domeniul cântului bisericesc, 3) activitățile pedagogice, 4) lucrul la *Pepiniera Cântului Bisericesc Sârb* și 5) cercul său de colaboratori și elevi. Sunt prezentate numeroase activități ale contemporanilor săi, de asemenea problematica unor circumstanțe culturale și sociale mai largi, situația practicării cântului bisericesc sârb în perioada pre-, inter- și postbelică, alfabetismul muzical, situația orelor de muzică în școlile de stat, activitatea societăților de cântări, respectiv cultura generală și educația muzicală în Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor / Regatul Iugoslaviei.

THE LEGACY OF LAZAR LERA IN THE INSTITUTE OF MUSICOLOGY
OF THE SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS – HISTORICAL
DOCUMENTS ABOUT THE TRADITIONAL SERBIAN CHURCH CHANT,
MUSICAL CULTURE AND EDUCATION

Nataša Marjanović

Summary

This paper focuses on the activities of Lazar Lera (1885–1966), a chanter, melographer and teacher. The research is based on the archival material from the rich legacy kept in the Institute of Musicology SASA (Belgrade). The legacy contains personal documents, correspondence, numerous Lera's notational melographic records of Serbian church chant, documents about the first sound records of Serbian church chant sung by Lera, etc. These significant sources testify to the stages of historical development of Serbian chant and Lera's remarkable role in saving and nourishing this tradition, as well as to Lera's wider contribution in the field of music education, particularly between the two World Wars.

Based on the detailed review of the legacy's content, the paper brings special light to: 1) Lera's work as a transcriber/melographer, 2) his analytical approach to the field of church chant, 3) pedagogical activities, 4) work on the *Nursery of Serbian Church Chant* and 5) the circle of his collaborators and pupils. Numerous activities of his contemporaries are presented, as well as the issues about wider cultural and social circumstances, the situation of the Serbian church chant practice during the pre-war, interwar and afterwar periods, musical literacy, the position of musical lessons in the state schools, the activities of singing societies and the general music culture and education in The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes / The Kingdom of Yugoslavia.

ТЕМИШВАРСКИ ЗБОРНИК 13

За издавача

Проф. др Драган Станић
Председник Матице српске

Стиручни сарадник Одељења за друштвене науке
Др Јована Трбојевић Јоцић

Преводи на румунски
Дејан Попов

Преводи на енглески
Дејан Попов

Лектор
Татјана Пивнички Дринић

Коректор
мср Милена Кулић

Рејсисар
Владимир Николић

Технички уредник
Вукица Туцаков

Компјутерски слој
Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
94(=163.41)(498)(082)

ТЕМИШВАРСКИ зборник = The Timisoara
Review = Culegere de Studii – Timișoara / главни и
одговорни уредник Стеван Бугарски. – 1994, 1– . –
Нови Сад : Матица српска, Темишварски одбор,
1994– . – 25 cm

ISSN 0354-6721

COBISS.SR-ID 37976332